

Halasi Zoltán

Gyerekmentés

Hommage à Irena Sendlerowa

(1943. február 15.)

Mondd meg a londoniaknak: a korfa egészséges népeknél fenőre hasonlít, széles az alja, mutatja, bő az utánpótlás, gondol a társadalom a jövőre; a csúcsa az aggkor elfogyó népességét jelzi. A varsói zsidók korfája már tavaly nyár elején is hagyma alakú volt: az ifjakat kényszermunkára vitték, a gyermekek és az idősebbek meg hullottak az éhségtől. Őszre viszont, a deportálások után, a korfa mint a terülő boróka, olyan lett, függőleges kiterjedése megszűnt: se öreg, se gyerek jóformán, csak pár fiatal, középkorúak, a munkára alkalmasakból. Százhuszezer volt júliusban a kiskorú a varsói gettóban, és ebből a késő ősz 50 ezer, ha megérte.

Ketten, szanitécnők, gyermekvédők igazából, áligazolványos járványügyesek, orvos mellett mentőkocsival naponta megjártuk a poklot. Rettegve a járványtól, maguk helyett minket küldtek az „antibakteriális frontra” a nácik. Pénz, élelem, rendes ruha, gyógyszer mint szociális támogatás ment önkormányzati forrásból, általunk gyártott fiktív lista alapján, kiskorú lengyel, valójában zsidó rászorulóknak, meg tifusz elleni szérum. Azt hittük, teszünk valamit, alapellátással kicselezzük vagy lassítjuk a halált. De bárhova mentünk, a falnak dőlve, a járda kövén, az úttestre csúszva viaszszín, kék-zöld arcok, gyermekek, bőrük mint stoppolófára harisnya, csontra tapadt, ödémás szem, foszladozó rongyokból karmos, kéregető kéz, kántáló nyüszögés, gyermekek, elhaló hangok, a menhelyeken húgy, ürülék csorog le a lépcsőn, az udvaron hónapok óta hegyekben áll a szemét, a hatóság náci parancsra megtagadta az elszállítást. Közben a hírek jártak: hogy szűnt meg a vilnai kisebb, hogy ürült ki a lublini gettó, hogy tűntek el a Lódz környéki zsidók Chelmno közelében. A józan ész már azt kiabálta, ki innen, csapda a gettó, csakhogy a jobb levegőjű „árja oldal” sem volt mentes a veszélytől. Akinek volt ismerőse, régi barátja, könnyebben el tudott rejtőzni odaát, a Damoklész kardja azonban ott lóg mindenki felett: gettót a zsidóknak elhagyni halál, segítséget adni nekik ugyancsak. Ráadásul a gettóban még együtt lehetett a család, odakint meg szét kellett szóródnai sokszor. Sokakat rávettünk, bízzák a gyermekeket ránk, még

Ez az írás egy holokauszt-poémához készülő társszöveg egyik fejezete. A teljes mű *Lábjegyzet* címmel 2011 őszén jelenik meg a Kalligram Kiadónál.

többen úgy vélekedtek, „Varsóra úgyse kerül sor”, „Varsó megmarad”, vagyis biztonságot a fal nyújt, és az „árja oldal” a csapda.

Aztán a „nagy akció” átírta a drámát. Elsőnek a legvédtelenebbek estek áldozatul, az utcán összeszedett kölykök és koldusok, a máshonnan Varsóba kergetett menekültek; munkára őket nem telepíthették ki, csont-bőr árnyakat, így hát azonnal lehullt az álca. Egyszerűbb lesz, gondoltuk, az érintetteket meggyőzni: látod, a gyilkos fogdmegek háztömről háztömbre járnak, semmi esélyetek együtt, az választ egyedül helyesen, aki gyermekét búvóhelyre küldi. De miért olt a természet az emberbe szülői ösztönt? Lökje a fészekből ki, bízva a legdrágábbat vadidegenre? Nem papírhajó a gyerek, hogy vízre bocsássuk, és sose lássuk! Az apa ráállt – az anya ellene volt. Az anya már nem – akkor a nagypapa („csak a testemen át”), elállva az ajtót. És mire visszamentünk másnap, hátha azóta egyességre jutottak, már üres ház fogadott, vagy kísérteties kép: nyolc élettelen test, kicsi, nagy, nyolc merev szempár, kollektív öngyilkosság. Könnyű nekünk se volt: legszívesebben elraboltuk volna a gyermekeket, no de vagyunk mi hatóság? Tudja meg London: a fajvédelem tempója ijesztő, mert tekintet nélküli, a gyermekvédelemé meg siralmasan lassú, mert mindenre tekintettel van. Puskatussal vagonba tuszkolni tömeget, ennek csak a szállítókapacitás szab határt, ellenben elkábított csecsemőket egy, azaz egy mentőben, egyetlen villamoson, meg maximum egykét fogatolt bérkocsiban csempészni elég szaporátlan. Mégis folyt a gyermekek kihelyezése, versenyt futva a megszálló hatalommal: miközben a náció a végleges elhelyezést tűzték ki célul és intézték, mi az ideigleneset. Ők hazagondozással többé biztosan nem fognak foglalkozni, mi szeretnénk.

Őszre ezernél több gyermeknek lett búvóhelye: és kiderült, hogy férőhely még bőven akadna, százakat fel tud venni az aprókból a Boduen (a lelenház), az állami gyermekotthonok is több százat, és tízesével el tudják osztani egymás közt a nagyobbakat a környékbeli zárdák. Hogy növelhessük a létszámot, el kellett oszlatni a megmaradt zsidóság gyanúját, mert a rabbik némelyike úgy gondolta, a keresztények eddig kisujjukat sem, de most, hogy a hadiszerecsse fordulni látszik, a háború utánra ez még jól jöhet igazolásnak. Nagyobb baj, hogy a mentés térítéssel jár együtt, hívókra vadászik az egyház, a rejtegetés a kolostoroknak üzlet; a zsenge lelkeket elcsábítják, szembefordítják az atyák hitével, és a zsidó közösség még fizessen is érte? Háromszázezren pusztultak el már, mit számít az a pár száz gyerek; miért járna nekik külön sors? Vagy mindenki, vagy senki! Mások így érveltek: a gyermekeké a jövő! Bármily kevesen lesznek, csak rájuk lehet alapozni. És minél kevesebben, életük annál inkább kincs lesz. Kik vagyunk mi, hogy az élet jogát megvonjuk tőlük? Át kell engedni őket! Mások amellet kardoskodtak, hogy ne a rabbik, minden család maga döntsön. Így lett. Én meg az egyházi intézményeket kértem: tartózkodjanak, amennyire tudnak, a térítéstől.

De hát, magam is beláttam utóbb, a gyermekek biztonságát az szolgálja leginkább, ha nem rínak ki a közösségből, amelybe kerülnek. Előny, ha lány a gyerek, ha lengyelül jól tud, hozzánk hasonlít, kék szemű, szőke, pisze. Istenem, ezt az egyformaságot nem Te akartad! Első, hogy keresztet vetni tudjanak, tudják a miatyánkot, az asztali áldást. Ezt a szülő is, ha asszimilált, be tudja tanítani, de

többsnyire tőlünk, szociális munkásoktól, akik a családból kigondozzuk, hallja a gyermek a leckét. Persze a gettóból ki kell hozni előbb: járművön, gyalog, kabát, reverenda, kötény alatt úgy, hogy a lépő lábodon áll, zsákba, dobozba, kosárba, koporsóba téve, csatornán, pincén, temetőn át, vagy épp az egyik kapun, megkenve az őrt. Az első otthona átmeneti, itt a ruháját, testét a kosztól, a tetvektől szabadítjuk meg, az átélt sokktól a lelkét, és amint rendes holmiba bújt, kapott enni, az új azonosságot is fölveszi csoda gyorsan, kitalált élettörténetét is fújja. Nehezebb legyőznie félelmét az egyenruhától, magabiztosan mozogni az utcán, rámosolyogni a szembejövőre. Az áruló sémi vonásokat az arcra tekert géz elfedi („kórházba megyünk”), a tekintetekből árad a végtelen szomorúság. Közben a gondozók húsfőzs csapata a szélesebb ismeretségét puhatolja, mert a „feljavított” kis védencek többsége, távoli árva rokonként, családba kerül. Van, aki már a háború előtt is vállalt ilyet („kőműves az uram, kell az a kis plusz”), más emberségből teszi („legalább ezt a párat mentsük meg, ha nem menthetjük meg mindet”). Van, aki kér pénzt („ingyen az Úrjézus koporsóját sem”), van, aki nem („ahol négy gyerek elfér, ott hatnak is jut hely”).

Mindenki önkéntes, de nevelőszülőnek lenni sem fenéig tejfel. Az első gond a láthatás, ha van még édesanya, apa, vér szerinti rokon, ez mindig felkavaró: sebeket tép fel, visszaveti a gyermeket abban, hogy feltétlen bizalommal kötődjön ahhoz, aki befogadta. Értjük a féltő aggodalmat az édesanyákban, a máme utáni gyötrő vágyakozást a gyerekekben, de jobb nekik, ha lenyugodnak; a szenvedély sorvaszt, jobb nekik elkülönülten.

A második gond, ezt jól véd az eszedbe, futár, ha már papírra nem írhatod, erről el ne feledkezz, a második gond nem csak kiskorút, mindenkit érint, aki hamis igazolványokkal próbál az „árja oldalon” élni. Az ember egy lépést nem tehet, egy anya például, cseppet sem sémita külsejű fia kezét fogva, „halálbiztos” papírokkal a zsebében, maga is szinte „kiköpött lengyel”, egy lépést sem úgy a gettókapun kijövet, hogy hozzá ne lépjen egy simlis sapkás tizenéves; ő semmi rosszat nem akar, de azt pontosan tudja, hogy a hölgy zsidó, és a fiú is, márpedig ha ezt a kérdést a közelben posztoló mélykék egyenruhás lengyel, vagy pláne a zöld (mutatja odébb) német rendőr feszegetné, az igen kínos lenne a hölgynek. Ugye, érti? Mert ha nem, le is húzhatja a kis vakarékról az úri nadrágját, hadd lássa a körbemetélt kis igazságot a város. Szóval? A kaputól a főpályaudvarig egy kilométer az út, azalatt a „halálbiztos” papírjaira büszke anyáról a simlis és társai legombolják az utolsó zlotyot is. Mire a szálláshelyére ér, már se órája, se karkötője. És ezek még a szelídebb zsarolók. Van, aki elvesz mindent, azután még rendőrkézre is adja áldozatát, ezért is jutalom jár.

Ilyen éber térfigyelő a házmester is lehet, vagy a szomszéd: elég, ha egy ablak mögött meglibben a függöny („ilyenkor nem szokott”), vagy hosszasan meg sem moccan („ilyenkor szellőztetni szokás”), elég a hazatérő lakástulajdonos kezében a szokottnál degeszebbre tömött és/vagy számosabb szatyor („kinek viszi ezt a rengeteg ételt?”), hogy pár nap múlva megzörgesse az ajtót: „Ejnye, lakótárs! Nem lesz ennek jó vége, szomszéd! Egy zsidó miatt az egész ház? Ha én nem, valaki más szól.” Hála az éber öntudatosnak, a kiskorú bújtatott költözni kényyszerül gyakran. Tessék mondani, kérni tőlem az egyik, az embernek hány mamá-

ja lehet? Ez már a harmadik. Vándorlunk hát, mint a nomádok, újabb zsarolókkal a sarkunkban, ők fölözik le a varsói tejszínt. Kiszámoltuk egyszer, a sarcból, amit egy-egy szmalcowniknak fizetünk, húsz gyerek egyhavi élelme kitelne. Kérdem hát Londont, most melyik nép a pióca?

Olcsóbb és biztosabb módja a gyermekelhelyezésnek a zárda. Bár a feljelentés ragálya őket sem kíméli most már, a kolostor küszöbe mégis többnyire megálljt parancsol a razziázó fenevadnak. Ha mégse, a zsidó csöppségek tudják, mi a dolguk, padlászugokba bújnak, oltár alatt kuporognak, közben a rendházvezető anyja németül kér elnézést a felforgatóktól a felfordulásért. Tisztelet és becsület az összes apácarendnek, hogy ennyi kis Krisztust oltalmaznak és adnak kézzől kézre, Mathilde, Longina, Bernarda, Anna, Witolda, Makryna nővérek, áldás a nevükre, klarisszák, orsolyiták, vincések, szeplőtelenek; míg csattog a fejsze, ők odaállnak a hatszáz éves fához, mentik az élő ágat, bujtani, hátha talajt fog – nélkülük nem tudom, mire menne az Isten az égben.

És mihez kezdenénk mi vajon a legyengült kis szervezetekkel, ha orvosok munkaidőn túl nem vizitálnák le őket, nem írnának nekik ingyen gyógyszert, kórházi beutalót, mit kezdenénk mi a villamosvezetők nélkül, ha például szállítás közben jiddisül tör föl a rémült gyermekből, vu iz majne máme?, mire fülsiketítő fékezés, csengetés, „A járat utast nem szállít, motorhiba, tessék leszállni!”, majd az üres kocsiban (a gyermek se élő, se holt már) vezetünk a kísérrőre kacsint: „Asszonyom, hová lesz hát a menet?”

Remény az ember átka, mondják. Nem bánom, verjen. Ez lenne az első válaszom, amennyiben támogatónk, az emigráns kormány kétellné, megtérül-e egyszer a mentésbe fektetett energia. A második válaszom az, amit a szülőknek adtam az „elhelyezési értekezletek” közben. Hogy mi a garancia. Azt mondtam, semmi. Garancia arra sincs, hogy a gettóból kijutunk. Arra se, hogy a gondnok, aki megígérte, hogy átvisz, nem gondolja-e meg.

Amúgy meg példának itt van a gettó nagy összefogása: a volt kávéházak és zöldvendéglők (jobbára fátlan) kerthelyiségeiben megszervezték a gyermekek „táborozását”; fényképkiállításra vitték őket, hogy bemutassák Kína, Egyiptom, Sziám, Szíria természeti csodáit, lám, van élet a gettó falain túl; rajz-, tánc- és játékoköröket vezettek, hogy ne csak a rendőrt majmolják a kicsik, hadonászva a fagumibottal, hogy a feldobott sapka ne csak bombaként hulljon vissza az utca kövére; a kivégzéses-temetéses játék helyett vitaklub volt, versolvasó est, sőt rendszeres állami ünnepként megrendezték a Gyermekek Hónapját (a következőre tavaly augusztusban került volna sor!), adakozással, műsorral, népkönyha-, játéktéravatással, be lett vetve ész, erő, szent akarat – s mi lett az eredmény? Pár lépésre attól a háztól, ahol közkönyha és rendőrőrs működött, egy cukrászda előtt halott gyermek feküdt a járdán, plakáttal letakarva. A plakát a Gyermekek Hónapja tiszteletére készült, öklömnyi betűi makacsul hirdették a magasztos célt: „Mentsétek meg a gyermekeinket!”